

ГЛОВО

“Гетьманської столиці”

№3(48), травень - червень 2015р.

Газета Національного історико - культурного заповідника “Гетьманська столиця”

Калейдоскоп подій

8 травня у Батуринському міському будинку культури пройшли заходи з нагоди Дня пам'яті та примирення та 70-ї річниці з Дня перемоги над нацизмом у Європі.

Почався вечір науково-просвітницьким заходом “Перемога — одна на всіх”, який підготували науковці НІКЗ “Гетьманська столиця”. Лейтмотивом виступів співробітників заповідника стала тема пам'яті і возвеличення найбільшої європейської цінності — життя людини. Цьогорічні заходи по всій Україні пройшли під гаслом “1939–1945. Пам'ятаємо. Перемагаємо!” Відтепер символом вшанування жертв Другої світової війни є червоний мак, - одвічний символ людської пам'яті.

Першим до земляків звернувся Батуринський міський голова Леонід Душа. Привітала присутніх із святом Перемоги голова Батуринського міського осередку української спілки ветеранів Великої Вітчизняної війни Н.Немідько. Про наслідки Другої світової війни для України та Батурина розповіла науковий співробітник Горбач Ірина. Активно долучилися до заходу учні Батуринської ЗОШ І-ІІІ ст. Поезію В. Гніденка “Дорогою ціною” продекламувала учениця 8 класу С. Кокшарова, вірш В.Сосюри “Любіть Україну” - учениця 10 класу А.Божок, вірш Ліни Костенко “Обеліски” - Ф.Юхно. Під час концерту пролунали як пісні, до болю знайомі старшому поколінню, так і сучасні композиції на воєнну тематику.

16 травня заповідник “Гетьманська столиця” провів науково-просвітницький захід “День Європи в Гетьманській столиці”. Розпочався захід із урочистого підняття прапора Європейського Союзу на флагштоці біля палацу К.Розумовського та урочистого виконання Державного гімну України та офіційного гімну Європейського Союзу. У Родинній залі палацу захід продовжився розповіддю про День Європи. Про історію створення Європейського Союзу гостям розповіла науковий співробітник Горбач Ірина. Символічним акордом відзначення Дня Європи у Батурині став феєричний виступ давніх друзів заповідника, викладачів та учнів Бахмацької районної школи мистецтв ім. А. Розумовського. Свою високу виконавську майстерність продемонстрували камерні ансамблі у складі викладачів О.Шимко, Л. Іванько та О.Лєус. Як завжди, високим професіона-

лізмом зачарували учні - лауреат Всеукраїнських конкурсів А. Антоненко та лауреат Всеукраїнських конкурсів А. Іванець. Вони виртуозно виконали твори західноєвропейських композиторів - А. Вівальді, Ф. Ліста, Л. Бетховена.

Після заходу відбулося підбиття підсумків конкурсу дитячих малюнків, який проводився з нагоди Дня Євро-

Підняття прапора Євросоюзу до Дня Європи в Україні, фото 16 травня 2015 р.

пи та Міжнародного дня музеїв.

21 травня НІКЗ “Гетьманська столиця” було проведено науково-просвітницький захід “Остання Тарасова дорога”. У свято Вознесіння Господнього зібралися біля каплиці Святого Миколая мешканці Батурина і сусіднього села Обмачева, щоб, за традицією, знову вшанувати пам'ять пророка українського народу Тараса Шевченка. За життя Т.Шевченко неодноразово відвідував Батурин. 17 травня 1861 року останній шлях Кобзаря проліг через містечко, батуринці і люди з навколишніх сіл попрощалися з ним. 22 травня у Каневі було перепоховано великого сина українського народу Тараса Шевченка.

В рамках заходу проведено акафіст на честь Святого Миколая, який відслужив благочинний Коропського району о.Петро, Кобзареві вірші продекламували діти - учні Батуринських шкіл: А.Сергієнко, В.Лєвченко, М. Гела, О. Мартинович. Заспівала під власний акомпане-

мент на бандурі А.Базалій На завершення заходу із поетично-музичним монтажем виступили учні Обмачівської ЗОШ І-ІІ ст.

27-29 травня у Національному заповіднику “Глухів” було проведено науково-практичну конференцію “Сіверщина в історії України”. Делегація НІКЗ “Гетьманська столиця” на чолі з генеральним директором Наталією Ребровою взяла активну участь у роботі конференції.

Цього року заповідник надав рекордну кількість доповідей до участі у конференції і до друку у збірнику - 7: Н. Ребрової “Внесок голови Глухівських повітових зборів Василя Петровича Кочубея у становлення медичної допомоги у повіті”, Н. Саєнко “Київська вулиця Батурина у XVIII ст.”, М.Тєрєха “Ф.П.Дусик особистий лікар гетьмана України К.Г.Розумовсько-

(Продовження на ст. 2)

Календар визначних дат

6 травня 1686 р.

- між Московією та Польщею підписано “Вічний мир”, яким Україна була поділена на Лівобережну і Правобережну

8 травня 1945 р.

- День Перемоги над нацизмом у Європі

18 травня

- Міжнародний день музеїв

4 червня 1775 р.

- зруйнування Запорізької Січі російським військом під командуванням П.Текелія

5 червня 1750 р.

- Указ російської імператриці Єлизавети про затвердження К.Розумовського гетьманом України

14 червня 1993 р.

-Постанова Кабінету міністрів України про створення БДІКЗ “Гетьманська столиця”

27 червня 1709 р.

- Полтавська битва

28 червня

- День конституції України

28 червня 1651 р.

- Берестецька битва

(Закінчення, початок на ст. 2)

го", Марини Хармак "До питання про ремесла з обробки металу жителів Батурина XVII-XVIII ст.", К.Дзекун "Міністр народної освіти Олексій Розумовський та його навчальні реформи", О.Новік "Батуринський спадок від Сергія Нечипоренка", О. Ломко "Портрети Кочубеїв у фондовій колекції Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана". Всього до друку в збірнику було допущено 82 матеріали (доповіді та повідомлення).

29 травня Національний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця" у Мистецькому Арсеналі (м.Київ) презентував інтерактивне музейне заняття "Скарби Івана Мазепи". Юні любителі загадок із задоволенням виконали завдання гри і відкрили для себе матеріальні і духовні скарби, залишені для нащадків Великим Гетьманом. Потримати гетьманські клейноди, розгадати зашифроване послання, скласти мозаїку загадок та спробувати смак дружби, добробуту і гостинності змогли учасники заняття.

30 травня на запрошення НІКЗ "Гетьманська столиця" випускники Батуринської ЗОШ І-ІІІ ст. провели традиційну незабутню фотосесію на об'єктах заповідника. Цьогоріч двадцять п'ять випускників Батуринської ЗОШ І-ІІІ ст. завітало до палацу гетьмана К. Розумовського. 13 дівчат і 12 юнаків, ніби поринувши в атмосферу XVIII століття, закружляли залами палацу у чарівному вальсі. Зустріти ж схід сонця їм пощастило на Цитаделі Батуринської фортеці.

4 червня для дітей пришкільного табору "Козачатко" Батуринської ЗОШ І-ІІІ ступенів та пришкільного табору "Мрія" Митченківської ЗОШ І-ІІІ ступенів була проведена акція "Мирна країна — щаслива дитина". Цього дня до палацу К. Розумовського завітало 60 дітей. Всі вони дізналися про безліч прав та обов'язків, які мають діти. У ході командного завдання діти склали карту України з пазлів-областей.

На території, яка прилягає до палацово-паркового ансамблю К. Розумовського, було проведено конкурс малюнків на асфальті "Моя мирна Україна". Кольоровою крейдою юні таланти створили неординарні дитячі шедеври.

Територія перетворилася на невелику казкову країну, де панувало різнобарв'я і дитяча фантазія.

Зі всією дитячою ширістю маленькі художники відтворили у своїх роботах Україну такою, якою вони бачать її сьогодні і в майбутньому. Це єдине спільне бажання - жити у мирі, який сьогодні нашій державі необхідний понад усе. Як приз від заповідника юним мрійникам і козачатам було проведено екскурсію в палаці Кирила Розумовського.

14 червня у Батурині відбулося Козацьке свято. Ще зранку на Майдані Гетьманської слави зібралися зі своїм крамом народні умільці.

Дітлахи із захопленням гралися на атракціонах, смакували морозивом та іншими смаколиками.

Почесними гостями Козацького свята стали голова Бахмацької районної державної адміністрації Віктор Міщук, голова Бахмацької районної ради Іван Желіхівський, голова Ніжинської районної ради, отаман Батуринського козацького полку Олег Бузун, депутат Чернігівської об-

Саме учні-козачата Козацької держави Батуринської загальноосвітньої школи виготовили своєрідний оберіг, на державному українському прапорі із відбитками своїх долонь і побажаннями українським воїнам добровольчого батальйону "Золоті ворота" скоріше повертатися додому живими і здоровими. Цей прапор передав капелану батальйону, отцю Роману Кривку волонтер Андрій Ост-

Учасники конкурсу малюнка на асфальті, фото 4 червня 2015 р.

ласної ради Олег Обушний, депутат Ніжинської міської ради Сергій Дзюба, наказний отаман Чернігівського осередку Українського козацтва полковник Володимир Ювко та представник громадської організації "Правий сектор" Євген Горlach.

На Цитаделі Батуринської фортеці почалася урочиста частина Козацького свята. Громада відкрила захід виконанням Державного гімну України. Панахиду по загиблим в боротьбі за незалежність України відслужив настоятель Батуринської Свято-Покровської церкви, отець Роман. Він же благословив на проведення Козацького свята. Після покладання квітів до підніжжя Пам'ятника жертвам Батуринської трагедії 1708 р., слово було надане завідувачій відділу археології заповідника "Гетьманська столиця" Наталії Саєнко. Вона розповіла про прихід до гетьманської влади Івана Самойловича у червні 1672 року, який впродовж всього періоду гетьманування намагався об'єднати Лівобережну і Правобережну Україну.

У цей день всі виступаючі, а саме Батуринській міській голова Леонід Душа та почесні гості Олег Обушний, Віктор Міщук, Іван Желіхівський, Олег Бузун, Володимир Ювко, Євген Горlach були солідарні в одному — нашим козацьким традиціям і самій державності кинуть черговий нахабний виклик сильнішого ворога. І наш обов'язок — вистояти в цій нерівній боротьбі, бо правда — на нашому боці. Впевненості, що козацькому роду — нема переводу, додали діти.

рожний, а також закликав присутніх надати пожертву для української армії. Ошатні, в українських національних костюмах, вихованці історичного гуртка НІКЗ "Гетьманська столиця" "Батуринський курінь" продекламували декілька віршів на патріотичну тематику.

Естафету святкування підхопив Батуринський будинок культури. У концертній програмі взяли участь, окрім народного хору "Козацька душа", творчі колективи Бахмацького та Борзнянського районів — Бахмацький районний будинок культури, народний ансамбль "Криниці" (с.Бахмач-1), ансамблі Краснянського та Носелівського сільських будинків культури. Приємно здивували виступи хореографічних колективів, (особливо дитячого), Алтинівського сільського будинку культури. Традиційно колективом Батуринської БК було організовано та проведено захоплюючу лотерею, а також козацькі конкурси і забави, які виявили не лише фізичну підготовку конкурсантів, але й їх розум, кмітливість і винахідливість. Переможцем конкурсу став випускник Батуринської ЗОШ І-ІІІ ступенів Вячеслав Дедух.

Підігріту спекотним червневим сонцем публіку вміло розважив дует "Алегро".

Підготували: Н. Сердюк,
А.Грабовець, Л.Кіяшко,
Н.Саєнко, М.Герасько

Реабілітований історією

Наталія Сердюк

завідуюча відділом науково-просвітницької роботи заповідника "Гетьманська столиця"

Є серед батуриців знама династія педагогів Небощицьких. П'ять поколінь цієї родини мешкають у місті над Сеймом. Цілу когорту чемпіонів з легкої атлетики виховав Георгій Олегович Небощицький. Продовжує родинну традицію його син, Михайло, теж вчитель фізичної культури. Але мало кому відомо, яка трагічна доля спіткала його прадіда, вчителя-філолога Батурицького середньої школи Михайла Захаровича Небощицького у далекому 1937 році.

Народився Михайло Захарович у м.Батурині, Чернігівської губернії, 21 листопада 1893 року у родині селян-середняків. Був залюблений у рідний край, найбільше - у його мову та історію. З раннього дитинства проявив схильність до навчання, тому батьки віддали його до Батурицького земського сільського початкового народного училища. Навчався на

Михайло Захарович Небощицький, фото з родинного архіву, 1930-ті роки. м.Батурин

"нестройовий" роті. Під час Лютневої революції 1917 р у армії був обраний відповідальним секретарем Солдатського полкового комітету 268-го піхотного запасного полку в м.Бори-

ням вивчав біографії гетьманів І.Мазепи і К.Розумовського. Він неодноразово виступав із лекціями на історичну тематику, пишався своїм козацьким походженням, схвально відгукувався про підручник історії М.С.Грушевського, і, навпаки, критикував підручник Покровського, який вивчався шкільною програмою.

Донесли на Михайла (і ще на декількох його колег) "стукачі" із його ж середовища, сімейна пара вчителів Шкурдодів. Приєдналась до доносу і місцева влада у особі голови Батурицької сільської ради Гузія, який написав у довідці про М.Небощицького: "До і після революції проводив націоналістичну агітацію, член "Прогресу" з 1919 р. (при С.Петлюрі)". За цими доносами, без доказів, у 1937 р. Михайла заарештували, звинуватили у "зраді Батьківщини і антирадянській агітації". За цей неіснуючий злочин він отримав 10 років позбавлення волі у виправно-трудових колоніях. Покарання відбував у 13-му відділенні навчального табірному пункту "Скляний" м.Малога та м.Углич Ярославської області.

Найбільше боліла Михайлові очевидна несправедливість і абсурдність покарання. Тому він неодноразово надсилав прохання про звільнення та реабілітацію у найвищі судові і партійні інстанції, зокрема, у березні 1940 р., але не отримав жодної відповіді. Про те саме, дещо завуальовано, він пише в Батурині своїй дружині, Ірині Степанівні, в листі з Углицького табору 03 лютого 1941 року: "Странно чому ж не падають жалоби туди — говорить Сергей. Пусть посоветует, как сделать. Ведь он знает, что все это клевета. Вы посылали М.И. или непосредственно? От Чернигова я не жду ничего хорошего — это старая дорога." Але найбільш розчулює у цьому ж листі його батьківська турбота про молодшого сина-школяра: "Олежек, обрати внимание на орфографию, как ты постарался с каллиграфией. Будь внимателен и не спеши... Есть ли в Олега все учебники? Это нехорошо, что у него диктант плохо. Больше надо писать, читать." Вражає, адже цей лист написаний ним за рік до загибелі.

Смертність серед таких в'язнів була надзвичайно високою. Утримували їх у нелюдських умовах - тяжка фізична праця, безкінечні допити, покарання карцером за найменші провини, холод і голод... Михайло Захарович помер у 1942 році у м.Углич від запалення легень. Так повідомили рідним на їх запит. 3 серпня 1956 р. син, Небощицький Олег Михайлович, звернувся до голови Верховної Ради СРСР К.Є.Ворошилова з проханням про реабілітацію батька (посмертно). У 1958 році таки дочекалися реабілітації за відсутністю складу злочину. Але родина досі не знає точне місце поховання свого предка. Отак, методично, десятиліттями тоталітарна радянська система червоною косою знищувала цвіт української нації.

Похвальний лист Михайла Небощицького, 1909 р.

відмінно, про що свідчать похвальний лист Конотопської повітової училищної ради від 1 вересня 1906 року і свідоцтво про закінчення училища від 2 червня 1909 року.

Далі 4 роки (з 1910 до 1914 р.) навчався у Суразькій учительській семінарії Чернігівської губернії (Брянщина), яку закінчив з середнім балом 4,6. Свідоцтво про закінчення цієї семінарії на ім'я Небожжичького Михайла Захаровича (пізніше, в радянських документах, прізвище було русифіковане на Небощицький) рясніє відмінними оцінками.

Далі, згідно автобіографії Михайла, дізнаємося, що з 1914 по 1916 рік він був завідуючим Сем'янської школи на Конотопщині, з 1916 р. по травень 1917 року - мобілізований до царської армії, де був писарем у

соглібську. Після демобілізації, з травня 1917 р. по 1922 р. вчителював у Батурицькій школі II ст. З 1922 по 1935 рік був завідувачем цієї ж школи. Одночасно працював райінспектром Батурицького райвно. У 1921-22 роках — повітовий шкільний інспектор Конотопського відділу народної освіти. Депутат Батурицької сільради з часу її заснування і до арешту. У 1928 році вступив до філологічного факультету (заочно) Ніжинського інституту соціального виховання, успішно закінчивши повний курс у 1931 році. З 1930 року - член Батурицького райвиконкому і сільськогосподарської артлі і м.І.Сталіна.

Будучи активним у громадському житті, Михайло Захарович постійно займався самоосвітою, із захоплен-

Коллекція силуетів П. Розумовського

**Альона
Грабовець**

науковий
спіробітник
заповідника
„Гетьманська
столиця”

У XVIII ст. широкого поширення набуває мистецтво силуету. Батьківщиною силуету прийнято вважати Китай, де здавна були поширені однотонні, в основному виконані чорною фарбою, зображення фігур і сцен. Їх називали китайськими тіннями. На довгий час це мистецтво майже замгло і лише в середині XVIII ст., діставшись до Франції, відродилося, де і отримало назву "силует". Силуетні профільні портрети — прості для виконання і порівняно недорогі. Їх можна було побачити у вишуканих палацах, будинках, садибах. Вони прикрашали кімнати, альбоми панянок, їх дарували і дбайливо зберігали. Інколи їх розміщували у вишуканих рами, наближаючи тим самим до творів високого мистецтва. Завдяки своїм привабливим якостям мистецтво силуету продовжувало удосконалюватися. Разом з профільними портретами з'явилися сюжетні композиції з великою різноманітністю технічних прийомів.

У Росії мистецтво силуету набуло популярності у другій половині XVIII ст., в епоху Катерини II. Пов'язано це з ім'ям відомого паризького майстра силуету Ф. Сідо, який був запрошений для виконання силуету самої імператриці. Впродовж 1782 - 1784 рр. він працював при царському дворі, де виконав близько 200 портретів членів імператорського двору. Силуетні портрети Сідо вирізував з чорного паперу і вставляв в гравійовані рамки, залишивши вельми обширну спадщину.

Кирило Григорович Розумовський.
Художник Ф. Сідо.
Друга половина XVIII ст.

Відомо, що родина Розумовських теж мала зібрання силуетів. Збирачем колекції став син гетьмана України - Петро Кирилович Розумовський. Історія не зберегла свідчень про те, коли і з яких причин він розпочав колекціонувати силуети своїх друзів та знайомих. Відомо, що його колекція була сформована протягом 1782 - 1783 рр., коли в Петербурзі працював силуетист Ф. Сідо. Саме в ці роки Петро Кирилович перебував на службі у складі Санкт-Петербурзької дивізії, до якої, за тодішніми традиціями, був зарахований ще з дитинства. Військову кар'єру Петро Розумовський розпочав у 1769 р. У 1772 р. отримав звання полковника. З 1779 р. бригадир, а з 1780 р. - генерал - майор. Відзначився у російсько - шведській війні 1788 - 1790 рр., відпо-

відно був підвищений до чину генерал-поручика та нагороджений орденами Святого Станіслава і Білого Орла.

Свою колекцію він розпочав формувати із власного силуету, потім своєї дружини — Софії Чарторизької, батька, брата Лева, сестер, племінників, зокрема, Наталії Василівни Розумовської (в заміжжі Муравйової). З часом, до зібрання увійшли силуети рідних дружини та родичів по материнській лінії. Таким чином колекція поповнилась портретами Нарішкіних, Потьомкіних, Репніних та Голіциних.

Петро Кирилович розмістив силуети на гравійованих паспарту, підписав та переплів у шкіряну оправу жовтого кольору. Збірка складалася з двох томів. На корінцях книг золотистими літерами було відтиснено: "Silhouetten tom I" та "Silhouetten tom II". У перший увійшло 95, у другий — 94 силуети. На внутрішньому боці обкладинки був приклеєний вигравіруваний екслібрис П. Розумовського, що засвідчувало приналежність збірки до бібліотеки останнього. На сьогоднішній день знаменитий двотомник зберігається в Державному Ермітажі.

Ця збірка була знайдена в 1895 р. під час огляду та передачі бібліотеки покійного князя Михайла Павловича (четвертого сина імператора Павла I та Марії Федорівни) герцогу Георгію Георгієвичу Мекленбург-Стреліцькому. Він опублікував її в 1899 р. під назвою "Двор імператриці Катерини II. Ея сотрудники и приближенные. Сто восемьдесят девять силуэтов".

Понад двісті років минуло з моменту створення силуетних портретів родини Розумовських, але і до сьогодні вони продовжують вражати своєю граничністю, витонченою грацією, лаконічною виразністю та загадковістю.

"...Мартос один, другою чет..."

**Алла
Мотліч**

завідуюча відділом
Гетьманства
заповідника
«Гетьманська
столиця»

Стабілізація соціально-економічного становища Гетьманщини у XVIII ст. не тільки зміцнила інститут гетьманського правління, а й стимулювала відповідний добір кадрів. Гетьман К. Розумовський з перших років свого правління в основному спирався на тих, чиї симпатії йому були відомі. Впродовж 14 років свого правління він формував власну "ко-

манду", яка зайняла високе становище в суспільстві. Переважна більшість керівного складу походила з козацьких родів. Поповнювалися лави еліти з родів Лизогубів, Полетик, Закревських, Борозен, Бутовичів, Гамаліїв, Горленків, Мартосів, Кулябок, Марковичів, Миклашевських, Милорадовичів та інших. Саме вони і стали першими керівниками різних підрозділів в уряді К. Розумовського.

Родина Мартосів походить від лубенського полкового судді Мартина Мартоса. Його правнук, Роман, був освіченим значковим товаришем. У нього і народилися два сини - Іван та Федір, які також отримали гарну освіту. Старший син Іван народився у Глухові у 1760 р., був вихованцем Киє-

во -Могиланської академії, після якої у 1778 році пішов на військову службу. Завдяки його природному дару до словесності, був призначений у штат гетьмана К. Розумовського "при котрому и служил по смерти гетьмана в званні кабинетного секретаря». Ці свідчення написав найближчий друг І.Мартоса, В. Ломиковський: "гетьман Разумовский, увидев, что И. Мартос имеет необыкновенный дар ума, великую способность к административным делам, неустанную деятельность, точность по делам службы, а при том безкорыстность. Доброту сердца и благородство души, имел к нему полное доверие". К. Розумовсь-

(Продовження на ст. 6)

Демографія

Козацькі родини Батурина

Наталія Саєнко
завідуюча відділом археології запорізького відника „Гетьманська столиця”

Дослідження історії Батурина періоду Гетьманщини не можливе без глибокого вивчення козацтва — одного з провідних соціальних станів того часу. Серед джерел статистичного характеру (козацьких реєстрів, ревізій), які містять відомості про кількісний склад та економічний стан козаків Батурина, за інформаційним потенціалом вирізняється Генеральний опис Лівобережної України (1765-1769 рр.). Матеріали цієї наймасштабнішої ревізії якнайкраще підходять для визначення демографічних характеристик населення.

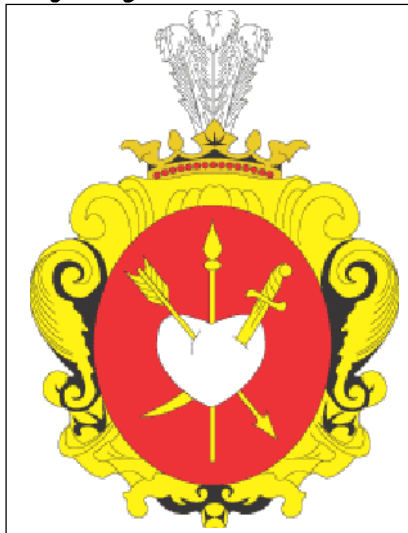
Загалом на час проведення Генерального опису у Батурині козаки володіли 215 жилами дворами (210 знаходилися у межах міста і 5 — у прилеглих хуторах). З них 16 належало виборним козакам і 190 козакам-підпомічникам. Щодо решти дворів існує вказівка про належність їхніх власників до козацького стану.

В усій Гетьманщині за царським указом від 24 квітня 1735 р. було 20 тисяч виборних козаків. Решта повинна була їм "во всём спомоществовать". Виборні козаки звільнялися від сплати державних повинностей, а головним їхнім обов'язком була військова служба з власним озброєнням, спорядженням і кінями.

Підпомічники ж повинні були забезпечувати військо продовольством і фуражем, а також обробляти землю виборних козаків, поки ті були в поході. Козаки-підпомічники Батурина сплачували консистентський податок (на військо) в розмірі 1 карбованець 2 копійки з двору в рік. Два двори в Батурині належали пушкарям генеральної військової артилерії.

Джерело фіксує також походження козаків Батурина: були вони місцевими уродженцями чи приїжджими. Упродовж 20 років до ревізії в Батурині переселилися голови 37 родин. З них 17 — вихідці з сіл Батуринської сотні, 10 — з інших сотень Ніжинського полку, решта перебралася з населених пунктів Стародубського, Лубенського, Чернігівського, Сумського, Переяславського полків Гетьманщини, з міст Глухова, Полтави та Корсуня. Упродовж 1757-1767 рр. з селянського до козацького стану у Батурині перейшло 8 голів.

У 215 дворах козаків мешкало 1115 осіб обох статей. Окрім родин власників дворів у їхніх домогоспо-

Родовий герб родини Стожків, представники якої у XVIII ст. служили батуринськими сотниками. Відтворений за В.Модзалевським

дарства проживали "сусіди" чи "підсусідки" — зубожіле місцево або прибуле населення, яке мешкало в обійсті господаря та працювало на користь домогосподарства.

Козацьких підсусідків було 23 родини, вони належали до козацького, посполитського (6 осіб) і міщанського (4 особи) станів. Деякі козаки, переважно виборні, мали найманих робітників - "служителів".

На думку сучасних вчених, віковий поділ, що відповідав особливостям Румянцевського опису, виглядав так: діти (0-14 років), працездатне населення (15-59 років), літні люди (60 і більше років). У підсумку частка працездатного населення козаків Батурина склала 57,4 %, дітей — 39,8 %, людей похилого віку — 2,8 %.

Згідно шкали польського демографа Е.Роскета, демографічно молодим вважається населення, частка літніх людей у якому не перевищує 8%. У Батурині ця частка склала лише 2,8 %, що не лише дає підстави вважати населення Батурина молодим, а й ілюструє дію механічних чинників (прямих і непрямих демографічних втрат, міграцій і т. п.). Для порівняння, у полкових містах частка літніх людей становила: у Стародубі - 7%, у Переяславі - 5,1%, у Ніжині - 4,9%, у Полтаві - 4,8%.

Найстарішому батуринському козакові Івану Гунці на момент створення джерела було 75 років. Він мешкав на вулиці Песковій з дружиною Ульяною (60 років) та родиною сина Михайла (50 років), який у шлюбі з дружиною Анною (40 років) мав дворічну доньку Євдокію.

Найбільша козацька родина в Батурині нараховувала 20 членів. Це була сім'я виборного козака Дениса

Горбаня (50 років), що мешкав на вулиці Горбанівці з дружиною, одруженими і неодруженими дітьми, очевидно, від різних шлюбів. Разом з ними проживали двоє молодших братів Дениса зі своїми родинами.

Зіставлення одержаних даних з результатами інших дослідників історичної демографії Гетьманщини показує, що типологія козацьких сімей сотенного міста Батурина - колишньої гетьманської резиденції, мала ряд особливостей. По-перше, вона суттєво відрізнялася від сільських козацьких родин Лубенського полку, родин сільського населення Стародубського полку та козацького населення сотенного містечка Мени, де переважали складні сімейні утворення. По-друге, вона різнилася і з типологією родин полкового міста Полтави, бо мала значно менший відсоток складних родин і більше домогосподарств одинаків.

Разом з тим, середня населеність козацьких родин Батурина (4,7 осіб) була найменшою в порівнянні з середньою населеністю козацьких родин у селах Лубенського полку (12,1 особи), домогосподарств у селах Стародубського полку (8,5 особи), козацьких родин у містечку Мени (9,3 особи) та Полтаві (6,1 особи). Натомість показник населеності сімей батуринських козаків був ближчим до населеності польських Кракова (4,5 особи) та Варшави (3,49 особи) цього періоду.

Занепад великої патріархальної сім'ї і заміну її простою (шлюбна пара з дітьми) зазвичай пов'язують зі зміною характеру економічної діяльності мешканців.

За словами дослідника Б.М. Міронова "характер господарської діяльності населення серйозно впливав на величину сім'ї: заняття землеробством сприяло збільшенню розміру сім'ї, а заняття торгівлею, промисловістю в різних її формах і промислами, навпаки - зменшенню розміру сім'ї".

У випадку ж Батурина це могло бути наслідком тотального винищення населення міста 2 (13) листопада 1708 р., коли було кардинально порушено структури сімей, а також загинула значна кількість дорослих та дітей. За цим настала глибока розруха і зубожіння населення, що залишилося. Такий стан міста, звичайно, не сприяв його демографічному піднесенню.

Не можна відкидати і тривалий столичний статус Батурина, упродовж якого сформувався потужний ринок найманої робочої сили.

Це, а також притік переселенців, що розпочався у другій чверті XVIII ст., і забезпечили численність та життєздатність малих домогосподарств Батурина.

Етнографія

Тамара Місечко

зберігач фондів
заповідника
"Гетьманська
столиця"

Не дивись на спідницю...

довжини, пропорцій, декорування. Під час однієї з етнографічних експедицій, яка проводилася науковцями заповідника 08 червня 2011 року з метою виявлення садіб та маєтків, побудованих в кінці XIX – на початку XX ст., в с. Шаповалівка Бор-

проїми та кишенях чорним оксамитом. Вище лінії грудей з двох боків симетрично розміщено по три 'удзики та один по лінії горловини, що прикрашають перед виробу. На лівій полі декорована чорним оксамитом застібка на три 'удзики. На кожній полі на рівні грудей - кишені. Одна із особливостей пошиття корсеток у нашій місцевості — це права кишеня "функціонуюча", а ліва - "глуха", для симетрії та краси. Зі спинки корсетку оздоблюють 9 зустрічних складок, що беруть свій початок вище лінії талії та каскадом розсипаються до лінії низу, додаючи фігурі жінки пишності та підкреслюючи її форми. Над складками — 'удзики. Стрункий стан жіночої фігури підкреслюється зовнішніми декоративними швами від пройми до лінії складок. Спідницю теж декоровано пишними складками, що густіші по лінії переду, на боках же їх кількість зменшується до центру лінії спини. По лінії низу спідниця декорована чорним оксамитом, а трохи вище — шістьма паралельними декоративними швами. Внутрішнім поясом виробу слугує пристроєне домоткане невиділене полатно.

Жіночий костюм поч. XX ст., з фондової колекції заповідника

Костюм до фондової збірки надійшов у гарному стані. Якість тканини, зовнішній вигляд, майстерність пошиття та оздоблення свідчать, що вбрання було не повсякденного призначення, а святкове. Таке вбрання могла мати жінка із заможної родини, з гарним смаком, що наслідувала культуру та традиції українського костюма.

В українському народному костюмі втілилася історична доля народу, його культура і традиції. Національний одяг зберігає в собі особливості різних культурних епох, тому він і є одним із найважливіших історичних джерел вивчення культурних особливостей українського народу. Серія статей під назвою "Із бабусиною скрині" має на меті розкрити багатство та розмаїття фондової збірки групи збереження "Тканина" Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця". Колекція групи збереження "Тканини" представлена різними видами чоловічого та жіночого одягу, вишитими та тканими рушниками, настільниками, серветками та іншими тканинами переважно Чернігівської області, що наші прагосподині дбайливо зберігали в мальованих скринях. Чого там тільки не побачиш!

На сьогодні нашу увагу привернув святковий жіночий костюм (корсетка та спідниця), що характеризується оригінальними елементами регіональних особливостей Чернігівщини, які не можна зустріти в жодному іншому національному костюмі. Святковий жіночий костюм відрізнявся від повсякденного якістю тканини, розмаїттям кольорів і візерунків. Хоча основою жіночого українського національного костюма є вишита сорочка, не менш виразними елементами вишуканого вбрання українок були корсетка та спідниця. Корсетка (керсетка) у вигляді довгої безрукавки та спідниця вдягалися поверх вишитої сорочки та яскраво підкреслювали елементи її вишивки на пишних рукавах та подолі. Корсетки побутували здебільшого на Київщині, Чернігівщині, Полтавщині, частково на півдні України та різнилися різноманітністю місцевих варіантів

знянського району Чернігівської області працівники НІКЗ "Гетьманська столиця" познайомилися з родиною Якименків - Володимиром та Галиною. З особистих речей своєї матері, що залишилися в спадок, Володимир до колекції заповідника подарував святковий костюм (перша половина XX ст.) – корсетку та спідницю. Корсетка та спідниця пошиті з дорогої тканини бордового кольору з чорним потайним візерунком.

Корсетка декорована по краях,

Про красу та самобутність українського одягу дуже точно сказав Ілля Рєпін, порівнявши українок з парижанками: *"Тільки малоросіянки та парижанки вміють одягатися зі смаком! Ви не повірите, як чарівно одягаються дівчата, парубки теж спритно:...це дійсно народний, зручний і граціозний костюм. А які дукасти, моністи, головні убори, кеїти! А які обличчя! А яка мова! Просто краса, краса і краса!"*

(Закінчення, початок на ст. 4)

кий постійно про нього повторював фразу: "Мартос один, другого нет". Після смерті гетьмана, його спадкоємці залишили І. Мартоса в злиднях, і він вимушений був піти на цивільну службу в Гродненську губернію. Згодом був призначений на службу в управлінський сенат секретарем і обер-секретарем, де працював до 1809 р. Далі перейшов на службу в Міністерство юстиції експедитором департаменту, а після відставки директора М. Салтикова виконував його обов'язки. За час роботи в Міністерстві юстиції І.Мартос добре зарекомендував себе, не дарма по допомогу до нього зверталась

велика кількість людей. З 1796 до 1816 рр. - обіймає посаду столоначальника і директора департаментів у Міністерстві юстиції Санкт-Петербурга. З 1813 р. займає посаду колезького радника, кавалер орденів Св. Анни II ст. і Св. Володимира IV ст.

У 1815 р. пішов у відставку, захопившись дослідженнями літописної спадщини Київської Русі. Згодом став ценцем Києво-Печерської лаври, збирав і переписував історичні документи в київських монастирях та архівах. Уклав каталог бібліотеки Д.Трошанського в с. Кобилиці Полтавської губернії. Залишив велику епістолярну спадщину, частину якої опублікував О.Лазаревський. Підтри-

мував дружні стосунки з багатьма відомими українськими діячами В.Капністом, В.Ломиковським, В.Томарою, Д.Трошинським та ін. Авторством книги "Исследования банного строения, о котором повествуется летописец Нестор" (1809 р.) заявив про себе як історик.

У 1830 р. Іван Мартос переїхав до свого друга В. Ломиковського на хутір Парк-Трудолюб, що на Миргородщині, де через рік і помер. Похований в хуторі на родинному цвинтарі Ломиковських. На знак своєї поваги до друга, В. Ломиковський спорудив на його могилі пам'ятник, автором якого є відомий скульптор Іван Петрович Мартос, який доводився дядьком покійному.

Майстер перекладу

**Ірина
Горбач**

науковий
співробітник
заповідника
„Гетьманська
столиця”

В уряді останнього гетьмана України Кирила Розумовського було багато непересічних і талановитих діячів, які так чи інакше впливали на формування духу тієї буремної епохи, створювали її особливий образ. Цікавим є життєвий шлях та діяльність одного з них - Опанаса Кириловича Лобисевича - непересічного діяча XVIII століття.

Канцелярист, видатний перекладач Опанас (Афанасій) Кирилович Лобисевич народився близько 1732 року у родині значкового товариша Стародубського полку. Вихідець з українського козацтва упродовж навчання в Києво-Могилянській академії (закінчив клас риторики) перебував у оточенні тодішньої наукової еліти, що, безумовно, вплинуло на формування його світогляду. У березні 1754 року О. Лобисевич подав прохання, щоб його зарахували до Петербурзького економічного університету та успішно здав іспит. Саме у цей період Опанас Кирилович зав'язує дружні стосунки серед вищої української і російської інтелігенції в Петербурзі, які він зберіг до кінця життя. Близьке знайомство з Олександром Сумароковим, наставником молодого Кирила

Розумовського, та Григорієм Полетиною - перекладачем при Синоді, стало поштовхом для Опанаса Кириловича зробити перші кроки у царині літератури. У журналі "Трудолюбивая пчела" він вміщує кілька своїх перекладів з латинської, зокрема "Розсудження о войне", "Слово М. Т. Цицерона к К. Цесарю". З 1770 р. друкується у журналі "Барышек Всякія Всячины".

Ще студентом, у 1760 р. О. Лобисевич був призначений "переводчиком при Академії". Все віщувало молодому Опанасу блискучу літературну і службову кар'єру в Петербурзі. Але у червні 1760 р. академічна канцелярія під тиском М. Ломоносова виключила Опанаса Лобисевича і його товариша Семена Дівовича з університету за "нехожденіе их на профессорскія лекціи". Проте, завдяки втручанням Президента Академії наук і мистецтв К. Розумовського, обох було поновлено у правах студентів університету. Та робота в Академії після скандалу і конфлікту з М. Ломоносовим уже мало приваблювала Опанаса Кириловича, та й гетьман, очевидно, не бажав відпускати від себе освіченого і талановитого перекладача. 1 вересня 1761 р. Опанас Лобисевич був звільнений зі штату Санкт-Петербурзької Імператорської Академії наук і мистецтв та взятий до гетьманського штату (згодом фельдмаршальського штабу) як перекладач. З цього часу розпочинається його багаторічна служба при К. Розумовському. У 1765 р. О. Лобисевич був призначений секретарем фельдмаршала в ранзі капітан-пору-

чика, при чому йому було доручено і "письменную корреспонденцію" К. Розумовського. Як секретар гетьмана, він подорожує з ним протягом майже двох років по Німеччині, Франції, Швейцарії, Італії, Англії. Взагалі служба при К. Розумовському, навіть і після його вимушеного зречення з гетьманства, мала велике значення для О. Лобисевича. З 1769 р. Лобисевич призначений керівником канцелярії тепер уже фельдмаршала К. Розумовського.

У 1774 р. О. Лобисевич у ранзі полковника вийшов у відставку.

У 1783 р. його обрано повітовим мглинським маршалком, у 1785 - 1788 рр. — новгород-сіверським губернським маршалком. Він брав участь у дворянській депутатській комісії з перевірки дворянських прав. Після закінчення маршалковських повноважень переселився з сім'єю до родового маєтку с. Карбовщина на Почепщині, отриманого ще 1774 р. у нагороду від К. Розумовського, під кінець життя мешкав здебільшого в маєтку дружини в с. Ленків, за 7 км від Новгород-Сіверського. З ліквідацією намісництва і об'єднання Гетьманщини у Малоросійську губернію, Опанас Кирилович повернувся на державну службу. У 1797 р. його було призначено радником І департаменту Малоросійського генерального суду. Отримав ранг надвірного радника, у 1800 р. — дійсного статського радника. Він поновив роботу над перекладами, а саме звертається до української літератури. Близькість до гетьмана, людини з виразними українськими симпатіями і автономістичними поглядами, справила вплив на формування його літературних та громадсько-політичних поглядів.

Мовою документів

В двадцятих роках ХХ ст. Конотопським окружним виконавчим комітетом була вжита низка заходів для вирішення питання збереження унікальної пам'ятки - палацу гетьмана України К. Розумовського.

В державному архіві Сумської області у фондї Р 4653 (опис 3, справа 7) зберігається лист до Всеукраїнської Академії Наук від 21 березня 1924 року №3454 інспектора Конотопського Округового Політико-Освітнього відділу, завідуючого музеєм М. Вайнштейна. Лист цікавий тим, що зафіксував стан палацу в першій половині ХХ століття, публікується вперше, мовою оригіналу.

"Конотопський Округовий Політико-Освітній відділ прохає Академію Наук звернути увагу на становище, в якому знаходиться палац Розумовського у м. Батурині Конотопської Округи Чернігівської губ., збудований Гваренгі, Ринальді (?) у другій половині XVIII століття. Через недбале відношення царського уряду до палацу, палац руйнувався і тільки з

1912-1914 років почалась реставрація палацу, котру припинила війна 1914 року.

Роки революції кепсько відбилися на становищі палацу, котрий грабувався темним елементом Батурина, а у 1923 році трапилася пожежа, після якої погорів дах, реставрований у 1914 році.

В сучасний момент палац, некритий дахом, без охорони, руйнується стихією і темними елементами Батурина.

Окрполітосвіта на котрій лежить обов'язок охорони пам'ятоків художнього історичного значіння зробив все залежне від його для рятування палацу: клопотав перед Конотопською округовою владою, Чернігівською Губполітосвітою, Губвиконкомом, Главполітосвітою У.С.Р.Р. і Москвою, але не досяг ніяких результатів.

Конотопський Окр. виконком не має змоги допомогти ділу охорони палацу за відсутністю коштів, Губполітосвіта клопотала перед Главполітосвітою У.С.Р.Р. про вжиття заходів охорони, але безрезультатно.

Через катастрофічне становище палацу Окрполітосвіта прохає Акаде-

мію Наук вжити заходів охорони палацу Розумовського, які вимагають негайно надіслати комісію архітекторів для обслідування палацу, становища його, можливості реставрації і потрібності коштів по реставрації.

Вимагати перед відповідальними установами У.С.Р.Р., а коли необхідно і перед С.Р.С.Р. про асігновання необхідних коштів на реставрацію, в крайньому разі на необхідний ремонт, котрий припинив би на далі руйнування палацу.

Невжиття заходів може позбавити Україну одного з найкращих пам'ятоків художньо-історичного значіння — палац Розумовського в Батурині.

Інспектор Окр.політосвіти, Зав музеєм М.Вайнштейн

Адреса: Конотоп. Окр. Політосвіта".

З поданого документу вже вкотре робимо висновок, що палац Кирила Розумовського не залишав байдужим до себе наукову інтелігенцію, яка всілякими зусиллями намагалась повернути увагу та врятувати пам'ятку від руйнування.

Підготувала: Т. Кербул

У рубриці "Казки Батуринського краю" пропонуємо найменшим читачам казку "Правда да Неправда", яку у 1860 році опублікував М. Саєнко в "Чернігівських губернських відомостях", № 15. Казка подається мовою оригіналу.

**Брехнею світ пройде,
та назад не вернешся.**

Раз Правда зустрілась із Неправдою. — Здрастуй, сестрице! Каже Правда Неправді. — Здорова була! одказує Неправда. Нам по одній дорозі йти, дак ходім, коли хочеш, умісті. — Дак і ходім же. — Да он що, сестрице, я тобі скажу: як будем умісті йти, дак зперва твоє будемо їсти, а тоді моє.

Дай добре же, сестрице, каже Правда.

От ідуть вони, да ідуть. У Правди й торба уже спорожнилась. Захотілось Правді їсти, да вже у неї нема нічого.

Ну, сестрице, каже вона Неправді, моє поїли, нум же тепер твоє їсти.

Е, ні иже сього не буде; я не люблю по правді робить; і ти дурна, що по правді робиш. Не дам, хоть із голоду умри.

Гірко стало Правді, да треба терпіть. Терпіла вона, терпіла, да ні як не втерпіла; попросила ізнов у Неправди їсти.

Коли ти хочеш, щоб я дала тобі їсти, дак дай одно око виколу.

Заплакала Правда..., дала око виколоть. "Лучче, думає вона, дам око виколоть, чим умерти із голоду."

Прошли вони скільки там время, Правді нанов захотілось їсти.

Дай, сестро, їсти просить вона у Неправди.

Дай друге око виколу.

Дала Правда й друге око виколоть. Як виколола друге око, то й пішла собі Неправда од Правди.

Прощай, сестро, каже вона Правді: тепер мені не йти з тобою.

Зосталась собі одна Правда, да тільки плаче гірко. Іде вона собі помаленьку, дай іде. Іде, іде, коли чує ліс шумить. "Що ж тепер робить міні?" думає вона бідалася сама собі. "Ізлізу на яке небудь дерево, да переночую, щоб звірюка яка не напала на мене".

От, ізлізла вона на одно дерево, дай сидить там. Коли ось чує, ідуть

Правда да Неправда

дівчата, парубки: співають, жартуються. Прийшли вони до того дерева що сиділа Правда.

А де, кажуть вони, будем гулять?

А хоть і під оцим деревом, одвічають. Да на цьому дереві, кажуть, така роса, що як помазати сліпому очі, дак він і дивитись стане.

Почула Правда ці слова, дай дожидається уже ранку, щоб попробовать роси. Дівчата ж із хлопцями начали гулять. Гуляли вони, пили, їли усе добре, дай пішли собі назад, покидавши усе, що позоставалось: і питиме і їдиме. Як тільки пішли вони, Правда злізла зараз із дерева, дай стала їсти да пити, що позоставалось; а виголодалась уже була добре. Дождавшись ранку, помазала собі очі росою з того дерева, що сиділа, і стала бачить. Тоді вона помолилась Богу, дай пішла собі у дорогу.

Під вечір прийшла вона ізнов у ліс. Так, як і вчора вилізла на дерево і чує знов, що ідуть да співають хлопці із дівчатами.

А де будем гулять? Гукають хлопці, прийшовши до того міста, де була Правда.

А хоть і пуд оцим деревом, одвічають другі, указуючи на те дерево, де сиділа Правда.

Да се іще й дерево не просте, обизвався хтось. На йому роса така, що якби помазати якому сліпому очі, дак він би й світ Божий побачив. От

якби хто знайшовся такий, щоб, набравши роси із цього дерева, пішов у таке-то царство, у тому царстві цар, а у царя дочка да сліпа, казав цар, що якби вилічив хто дочку його, дак нічого б непожалів для того із свого добра.

Правда се все чула. "Міні дав так Бог що я стала видющою", думає вона сама собі, "поможу ж і я тій царівні, що сліпа".

Парубки ж із дівчатами гуляли, пили, їли, дай пішли назад, покидавши, що позоставалось. Правда знов, така, як і вчора, злізла із дерева, дай пудкормилась трохи тим, що позоставалось від хлопців да дівчат. Після цього, опорожнивши одну пляшку да назбиравши в неї у ранці цілющої роси, пішла у те царство, де була сліпа царівна.

Довго вона йшла, поки прийшла у той город, де жив сам цар із сліпою дочкою. Тут зараз донесли царю, що у його город прийшла така молодичка, що береться вилічить дочку його. Цар зараз велів позвать її. Прийшла у хату до царя, коли дивиться, тут і Неправда.

Це і ти тут сестро? Питає Правда у Неправди.

Еге! Коли б ти знала, я уже и світ увесь пройшла, одвічас Неправда. А ти ж чого тут? Того да того, каже Правда, дай розказала, чого вона прийшла і що із нею було. Після цього помазала вона цілющою росою очі царівні і ця стала бачить усе так, якби не була й сліпа. Цар же бачить, що Правда із Неправдою розказує так, як давняшня знайома, дай питає у неї:

Де ти із нею бачилась і що, як і коли?

Правда і розказала царю усе по правді: як вони йшли удвох, як Неправда їй очі повиколувала, як вилічилась; сказано, усе розказала, як було. Цар, як закінчила Правда розказувать, звелів узять Неправду, прив'язать її коню до хвоста, дай пустить його на волю, щоб розніс її.

О так, сказала Правда, пройшла вона світ, да назад не вернуласть.

Підготувала: М. Герасько

Газета «Слово Гетьманської столиці»

Засновник і видавець - Батуринський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"

Свідоцтво про реєстрацію .

№ ЧГ 352-08, від 28.07.2006р.

Адреса редакції: 16512, м. Батурин, Чернігівська обл., вул. Гетьманська, 74 , факс 04635 48-4-37; тел. 04635 48-9-73

e-mail: baturin.capital@ukr.net www.baturin-capital.gov.ua

Обсяг - 1 друкований аркуш

Тираж - 1000 шт. Замовлення № 380

Газета віддрукована в Комунальному підприємстві Ніжинської районної ради "Ніжинська районна друкарня" 16600, м. Ніжин, вул. Радянська, 3 а

*Відповідальність за подані матеріали несуть автори статей

*Редакція газети "Слово Гетьманської столиці" запрошує до співробітництва науковців, краєзнавців, любителів історії

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна - редактор

Сердюк Наталія Федорівна - відповідальний секретар

Бондаренко В'ячеслав Олександрович - верстка

Саєнко Наталія Анатоліївна

Новік Оксана Андріївна

Розповсюджується безкоштовно